

A REGÉNYELMÉLET PROBLÉMÁI¹

A regény a polgári társadalom legtipikusabb irodalmi műfaja. Vannak ugyan olyan antik, középkori és keleti írásművek, amelyek a regénnyel bizonyos rokon vonásokat mutatnak, de a regény tipikus ismertetőjegyei csak akkor tűnnek elő, amikor az a polgári társadalom kifejezési formájává válik. Másfelől a kapitalista társadalom specifikus ellentmondásai éppen a regényben kerültek a legadekvátabban és legtipikusabban ábrázolásra. (A kapitalista társadalom ellentmondásai adnak tehát kulcsot a regénynek mint műfajnak a megértéséhez.)

A regény mint nagyepika, mint a társadalmi totalitás² elbeszélő ábrázolása az antik eposz szöges ellentéte. A társadalmi egész epikus ábrázolásának első nagy formája, a homéroszi epika, amelyben a nemzetségi társadalom primitív egysége még eleven formameghatározó szociális tartalomként hat, a nagyepikai költészet fejlődésének egyik pólusán helyezkedik el, míg a másik pólust az utolsó osztálytársadalom, a kapitalizmus tipikus formája képezi. A regényforma törvényszerűségeit ebből a szembeállításból lehet a legmegbízhatóbban és a legvilágosabban kiolvasni. Ebben a szembeállításban ugyanis sokkal egyértelműbben érhetők tetten az eposz- és a regényformát meghatározó végső és döntő társadalmi problémák, mint a különböző átmeneti formákban és vegyes képződményekben, az antik „regényekben” vagy a modern „eposzokban”.

Mivel itt a regényelmélet *alapkérdésének* kidolgozásáról van szó, helyesebben mondva, ennek az alapkérdésnek a kidolgozásához az *első lépést* tesszük meg, be kell érünk a jelzett szembeállítás és a belőle levont következtetések tárgyalásával.

A klasszikus német filozófia, amely a regény kérdését minden polgári elméletnél helyesebben és mélyebben vetette fel, szintén ebből a szembeállításból indul ki. Hegel a regény és az eposz ellentétét két világtörténelmi korszak ellentétének tekinti, s e megjelenési módok megfigyelésében rendkívül mélyre hatol, még akkor is, ha mint idealista nem képes felismerni kontrasztjuk társadalmi-anyagi okait. Ellentétük Hegelnél a költészet és a próza ellentéte. Ez sem külsőleges és formalisztikus értelemben véve. A poétikus (azaz eposzi) korszak Hegel szerint az emberek öntevékenységének és önállóságának korszaka, a „héroszok” kora; s emellett e korszak heroikus jellegén Hegel nem egyszerűen hősiességet ért, hanem éppen hogy a társadalomnak azt a primitív egységét, az egyén és a társadalom közötti ellentmondásoknak azt a hiányát, amely egyáltalán lehetővé teszi a homéroszi kompozíciót, jellemábrázolást stb. A homéroszi eposzok *a társadalom* harcát ábrázolják, és ezt egy később soha újra el nem ért individuális életszerűség maximumával tehetik, éppen az egyén és a társadalom egysége alapján. A homéroszi eposzok poézise igen lényeges mértékben a társadalmi munkamegosztás viszonylagos hiányán alapul: a homéroszi hősök olyan világban élnek és cselekednek, amelyben a dolgok még őrzik az újdonság és az újonnan termelt lét poézisét. Az emberiség „gyermekkora” ez, mint Marx mondja, mégpedig éppen Homérosznál a „normális” gyermekkor.

Hegel a prózát mint a modern polgári fejlődés ismertetőjegyét sem absztrakt vagy formalisztikus módon fogja fel. Az individuum ekkor egyfelől absztrakt hatalmakkal áll szemben, s az ellenük vívott harc során lehetetlen, hogy érzékileg megformálható konfliktusok jöhessenek létre; másfelől az ember mindennapi valósága olyannyira triviális és sivár, hogy benne az élet minden valódi poétikus felmagasztosítása idegen testként hat. Hegel

¹ Az 1930-as években Lukács György visszatért a regény problematikájához. Az itt közreadott szöveg először előadásként hangzott el Moszkvában a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének irodalmi szekciójában rendezett vitán, 1934. december 20-án. Az előadást több napig tartó vita követte, amely Lukács zárszavával ért véget. Érdemes a szöveget egybevetni korábbi regényelméletével: miképp alakította át és feleltette meg Lukács a maga korábbi hanyatlástörténeti vízióját a marxista osztályharc-elmélet fejlődéssémájának. A merev sémát az „egyenlőtlen fejlődés” gondolatával próbálja oldani. [V. A.]

² teljesség [V. A.]

a kapitalista munkamegosztást tartja a modern élet prózája alapjának. Ám ez a felismerés egyfelől részleges, másfelől torz módon történik. Hegel természetesen nem tudja, hogy azok mögött az ellentmondások mögött, amelyekben a modern élet és az ellentmondásait legadekvátabban kifejező forma, a regény, a „polgári eposz” lényegét pillantja meg, a társadalmi termelés és az egyéni kisajátítás ellentéte húzódik meg. Megreked ezen ellentmondás megjelenési formájának a leírásánál, az egyén és a társadalom látható ellentéténél. A regény tartalmát tehát az eposzhoz szemben a társadalmon *belüli* harcra határozza meg.

Mindkét forma társadalmi alapjainak helyes megismerése magától értetődően csupán előfeltétele lényegük és sajátosságuk megismerésének. A *cselekmény* elbeszélő ábrázolása közös mindkét formában. Mert csak a cselekmény ábrázolása juttathatja érzékileg megragadható módon kifejezésre az emberek egyébként rejtett lényegét. Kizárólag a cselekményben és a cselekmény által ábrázolható, hogy valójában milyenek az emberek társadalmi létüknél fogva, és hogy ez miben különbözik jelentősen attól, amilyenek magukat képzelik. A társadalmi feltételek kedvező vagy kedvezőtlen jellege a nagyepika számára tehát legelőször is abban mutatkozik meg, hogy mennyire formálható valódi cselekménnyé az az anyag, amelyet a társadalom költőjének felkínál. A regény története annak a heroikus és különféle kerülőutakon győzedelmeskedő harcnak a története, amely a modern polgári élet kedvezőtlen jellege ellen, a költői ábrázolásért folyik.

A köz- és a magánélet egysége a korai antik társadalomban az antik költészet *pátosának* alapja: az egyéni szenvedély realista ábrázolása közvetlenül összefügg a közösség (Gemeinwesen) döntő problémáival. A kapitalista társadalom valóságából hiányzik ez az összefüggés. A nagy regények alkotóinak egészen az egyéni cselekedetek társadalmi alapjainak a mélyére kell ásniuk, s ezeket számos közvetítéssel keresztül mint egyes személyek egyéni sajátosságait és szenvedélyeit megjeleníteniük, bonyolult kerülőutakon kell érzékileg helyreállítaniuk a ténylegesen fennálló gazdasági-társadalmi összefüggéseket a látszatra „atomok” között ahhoz, hogy kiküzdjék a regény új pátosát, a „polgári társadalom materializmusának” (Marx) pátosát.

A regény központi formaproblémája, az epikus cselekmény megtalálása megköveteli a polgári társadalom adekvát megismerését. Valami olyasmit követel tehát, ami polgári talajon elvileg elérhetetlen. A dialektikus materializmus, a proletariátus világnézete képes csak teljességgel és helyesen felismerni a kapitalista társadalom mint utolsó osztálytársadalom kétarcúságát, azt ugyanis, hogy a társadalmi haladás elválaszthatatlan mind a régi patriarchális, feudális stb. állapotok lerombolásától, mind az anyagi termelőerők forradalmi kibontakozásától és az emberek ugyanezen termelési mód, valamint az annak alapját képező társadalmi munkamegosztás (fizikai és szellemi munka, város és falu stb.) általi legmélyesegesebb degradációjától.³ Minden polgári gondolkodó, akárcsak minden költő, e megszüntethetetlen kétarcúságot dilemmaként fogja fel. Elszakítja egymástól ennek az ellentmondásokkal teli egységes folyamatnak az egyes mozzanatait, többé-kevésbé mereven szembeállítja őket, és az egyik vagy a másik mesterségesen izolált mozzanat mellett foglal állást. Vagy mitológiává változtatja a haladást, vagy romantikus egyoldalúsággal harcol az ember degradációja ellen, vagy sajnálkozik miatta.

A nehézséget az még csak fokozza, hogy a burzsoázia felemelkedése korszakának nagy költői csaknem kivétel nélkül az ellentmondásos tendenciák szintézisére, a szélsőségek közötti „középpontot” („Mittelzustand”) elérésére törekednek. A polgári ideológiának ez az általános tendenciája a regény körüli küzdőterén a legegységesebben a „pozitív hős” kérdésében fejeződik ki. A nagy regényírók a cselekmény megtalálásánál arra törekednek, hogy az koruk társadalmi helyzetére nézve tipikus legyen és a cselekmény hordozójának olyan embert választanak, aki hasonlóképpen magán viseli az osztály tipikus vonásait és

³ (itt) lealacsonyításától [V. A.]

ugyanakkor mégis a maga lényegében mint sorsigenlő pozitívnak tűnjön. Amilyen egyszerű ez a kérdés a késői vulgáris apologéták számára (s amilyen egyszerűek ennek megfelelően az általuk adott megoldások is), olyan nehezek, sőt megoldhatatlanok a feltörekvő burzsoázia nagy regényírói számára. A kapitalista társadalom progresszivitásának jogos, gyakran forradalmi igenlése „pozitív hős” megalkotására készíti őket. A fejlődés ellentmondásainak és veszélyeinek, s ezek közepette az ember degradációjának becsületes, minden apológiától távol álló elemzése ugyanakkor szertefoszlatja a hősök pozitivitását. (Gogol Csicsikovról.) Tudatosan szintézisre, a „középállapot” megteremtésére, az általuk megismert ellentmondások megszüntetésére törekednek a kapitalista rendszer keretein belül. Ez a megoldás szükségszerűen csődöt mond. Mivel azonban mindvégig rettenthetetlen bátorsággal ábrázolják az észrevett ellentmondásokat, létrejön egy olyan ellentmondásos, paradox, klasszikus értelemben nem teljes (unvollendete) regényforma, amelynek művészi nagysága éppen abban rejlik, hogy az utolsó osztálytársadalom ellentmondásosságát ennek az ellentmondásosságnak megfelelő formában tükrözi vissza és ábrázolja művészileg. „A mesternél az új és jelentős az ellentmondások »trágyája« közepette fejlődik ki.” (Marx.) A regény fejlődésének ez a szükségszerű útja magyarázza meg azt is, hogy miért nem volt képes a polgári fejlődés helyes regényelméletet létrehozni. A polgári rend első évszázadának klasszicista orientációjú esztétikája szükségképpen figyelmen kívül hagyta a regény specifikus sajátosságait. A nagy regényírók (Fielding, Scott, Goethe, Balzac) és a német klasszikus esztétikusok, mindenekelőtt Hegel, már felismerik a regény összes leglényegesebb esztétikai és történelmi meghatározottságait. Felismeréseik azonban pontosan ott ütköznek korlátokba, ahol ezek a korlátok a regény nagy képviselőinek a gyakorlatában megtalálhatók. Hegel helyesen ismeri fel, hogy a regény szükségszerűen a hősnek a polgári társadalomba való beilleszkedésével végződik. Igazi ricardói cinizmussal mutat rá e beilleszkedés nyomorúságos oldalára, de nem képes a nagy regényírók sikertelen törekvéseiben rejlő dialektika, akarataik elleni nagyságuk, kudarcot vallott szándékaikban elért eredményeik gondolati megfogalmazására.

Fielding és Balzac azt a feladatot tűzi ki a regényíró elé, hogy „a privát élet történése” legyen. Ám éppen annak a tendenciának köszönhetően, hogy a polgári társadalomban megjelenő meghatározottságokat a legmagasabbrendű igazsággal reprodukálják, a jellemek és a helyzetek ábrázolásában, a szenvedélyek megformálásában, a cselekmény felépítésében az írók teljes művészi tudatossággal meghaladják a mindennapi polgári élet triviális átlagosságát. A tipikusnak a nagy regényírók esetében sem a cselekménynél, sem pedig a jellemábrázolásnál semmi köze sincs az átlaghoz, hanem ellenkezőleg, a tipikus a szélsőséges jellemekben és a szélsőséges helyzetekben felbukkanó és ábrázolt ellentmondások energikus kidolgozása. A „polgári társadalom materializmusának” pátosza csupán ebben a szélsőséges felfokozottságban juthat adekvátnan kifejezésre. A nagy regényírók az átlagos polgári mindennapok eseményeinek és jellemeinek pusztán valószínűségével bátran szembeállítják a szélsőségükben megragadott társadalmi ellentmondások valóságát. Realizmusuk azon alapul, hogy rettenthetetlenül feltárják az ellentmondásokat és tartalmuk társadalmi igazságát, s ennek az ábrázolásnak a művészi eszköze a részletek realizmus. Amikor a burzsoázia általános fejlődése véget vetett az „önzetlen kutatásnak” és az „elfogulatlan tudományos vizsgálódásnak” és helyébe „az apologetika rossz lelkiismerete és rossz szándéka” lép (Marx), a regényben is beköszönt a nagy realizmus alkonya. Ezt a veszteséget nem tudja kiegyenlíteni a legjelentősebb írók legőszintébb törekvése, a realista részletek megfigyelésének és visszaadásának fokozódó pontossága sem. A polgári élet kedvezőtlen jellege a művészet és az irodalom számára egyre növekvő erővel jelentkezik a regény fejlődésében.

Ezzel eljutottunk a második alapvető problémához, a *periodizáció* kérdéséhez. Egy műfaj marxista tárgyalása csak *történeti-szisztematikus* lehet. Hiszen a regény lényegi

meghatározásairól szóló vázlatunk már kezdettől fogva a társadalom történetének tanulmányozására épült. A regényt mint műfajt a marxista történet szemlélet alapján vizsgáltuk. Ezen belül magának a regény belső fejlődésének a periodizációját ezért csak az osztályok fejlődésének nagy korszakai és az osztályharc megismerése alapján lehet elvégezni. A tárgyalásmódnak azonban itt is történeti-szisztematikusnak és nem vulgáris-empirikusnak kell lennie, mert ellenkező esetben lehetetlen ezen a területen a *fejlődés egyenlőtlenségét* megismerni. Amennyiben például az 1848-as forradalomban látjuk a regény történetének egyik fordulópontját, tisztában kell lennünk azzal, hogy ez a 48-as fordulat által érintett nyugat-európai országok fejlődésére vonatkozik, és hogy Oroszország – mutatis mutandis⁴ – 1905-ben élt át egész társadalmi fejlődésében egy ahhoz hasonló fordulatot, amelyet Európa 1848-ban. Következésképpen az 1905 előtti orosz regény számos vonása az európai regény 1789 és 1848 közötti szakaszának felel meg, és nem a 48 utáni nyugat-európai fejlődésnek. Magától értetődik, hogy ennél a megállapításnál is figyelembe kell venni az egyenlőtlen fejlődést: az európai fejlődés befolyásolja és módosítja az orosz, sőt egyes regényíróknál befolyása még túlsúlyra is jut.

Itt csupán egészen elnagyolt körvonalakkal jellemezhetjük az egyes korszakokat, s a vázlat rövidegét különösen érezhetően megsínyli az egyes szakaszok közös vonásainak rendszeres kidolgozása éppúgy, mint a fejlődés szükségszerűen jelentkező egyenlőtlenségei, amelyek a „historicisták” vélekedése ellenére sem teszik lehetetlenné a periodizációt, hanem csupán dialektikusan módosítják és gazdagítják. Ezekkel a megszorításokkal térünk rá a lényeges szakaszok teljesen vázlatos, csaknem távirati stílusú ismertetésére.

1. *A regény in statu nascendi.*⁵ A polgári társadalom kialakulásának időszaka. A korszak nagy regényírói (Rabelais, Cervantes) elsősorban az ember középkori szolgáskorba süllyedése ellen harcolnak. A csupán kialakulóban levő polgári társadalom eszményei (például az egyén szabadsága) még a történelmileg jogosult illúziók magával ragadó pátozával rendelkeznek. De már kezdenek kiütközni a polgári társadalom ellentmondásai, az élet „prózaja” stb. A nagy írók, különösen Cervantes, kettős harcot vívnak az ember régi és új degradációjá ellen. A korszak alapvető stílusjegye a *realista fantasztikum*. A részletek realizmusa, a plebejus elemek behatolása a középkortól átvett tartalmi és formai motívumokba. A cselekmény és a jellemek ugyanakkor azonban nagyvonalúan merész formában meghaladják a szokványos realizmust, és átnőnek, megőrizve belső társadalmi igazságukat, a fantasztikumba. A fantasztikus realizmus stilisztikailag még a következő korszakra is hatással van (Swift, Voltaire).

2. *A mindennapi valóság meghódítása.* Az eredeti felhalmozás kora. A döntő fejlődés Angliában megy végbe (Defoe, Fielding, Smollett és mások). A tágas és fantasztikus horizont beszűkül, a fabula és a jellemek is szűkebb értelemben válnak realistává. A gazdaságilag uralomra jutott burzsoázia kivívja azt a jogot, hogy eredendő osztálysorsát, úgy, ahogy az van, a nagyepika tárgyává tegye. A polgárság haladó, aktív elve azért kap ebben a korszakban olyan erős hangsúlyt, mint egyébként egyetlen más fejlődési szakaszban sem. Ugyancsak ezért tesznek akkor a legenergikusabb kísérletet a „pozitív” polgári hős megalkotására. Ezeknek a kísérleteknek az ára azonban még a csúcspontokon is a „pozitív” hősök bizonyos korlátozottsága, bár itt továbbra is érvényesül az ábrázolásnak az a szabadsága és az önkritikának olyan bátorsága, amely e korszak „pozitív” hőseit elviselhetetlenné teszi a 20. század számára (Thackeray, Fielding *Tom Jones*áról). A polgári fejlődés haladó jellegének igenlése a kor nagy íróit nem akadályozza abban, hogy a legteltesebb igazsággal feltárják az eredeti felhalmozás során végbemenő társadalmi fordulat szörnyűségét. A regény szempontjából termékeny ellentmondás ekkor pontosan abban a feloldhatatlan ellentmondásban rejlik, amely az ábrázolt jelenségek szörnyűsége és a

⁴ a megváltoztatandók megváltoztatásával [V. A.]

⁵ a születés pillanatában [V. A.]

feltörekvő osztály törhetetlen optimizmusa között feszül (Defoe). A burzsoázia küzdelme saját életformájának uralomra juttatásáért az irodalomban egyúttal megteremti azt a regényt (Kampfroman), amely az érzelmek jogáért, a szubjektivizmusért harcol a megcsontosodott feudális tradíciókkal szemben (Richardson, Rousseau, *Werther*). Ez a szubjektivizmus, amely haladó, sőt forradalmiba átcsapó tendenciát képvisel, vezet el ugyanakkor a regényforma szubjektivistikus relativizálásához és felbomlásához (Sterne).

3. *A szellemi állatvilág poézise.* A polgári társadalom teljességben kibontakozó ellentmondásainak korszaka, amelyben a proletariátus még nem lép fel önállóan. A francia forradalom véget vet a polgári osztályt képviselő ideológusok „heroikus önámításának” (Marx). Megjelenik a kapitalizmus teljesen kifejlődött prózája. Létrejön a romantika mint jelentős nemzetközi áramlat. A romantika egyfelől a letűnt társadalmi formák álláspontjáról harcol a kapitalizmus ellen, másfelől maga is, anélkül, hogy ezt túlságosan gyakran tudatosítaná, a kapitalizmus talaján áll. Szubjektív-ideologikus, idealista harc ez, amelyet a készen talált, „sorsként” elfogadott kapitalizmus ellen vív. Ezáltal ellaposítja a kapitalizmusnak azokat az ellentmondásait, amelyeket éppen hogy el akar mélyíteni és hamis dilemmát teremt az üres szubjektivizmus és a felfűjt objektivizmus között. Egyoldalúan és gyakran reakcióssá váló módon hangsúlyozza az ember degradációját a kapitalizmusban. A korszak jelentős írói a romantikus tendenciák leküzdésén keresztül, a kor egészének kibontakozott ellentmondásosságában való megértéséért folytatott harcban felnőnek a nagy realista stílushoz. Viszonyuk a romantikához azonban mindvégig felemás. Egyfelől valóban meghaladják a romantikus tendenciákat és a romantikus elemeket megszüntetett mozzanatoknak tekintik ábrázolásukban (E. Th. Hoffmann [és hatása Balzacra: a realista fantasztikus új formája]), másfelől az élet prózája elleni harcukban megőrződnek szükségszerűen leküzdhetetlen romantikus elemek. A tényegesen és látszólag meghaladott romantika ugyanazon íróknál nagyon ellentmondásosan keveredik. (A titokzatos bátya Goethe *Wilhelm meister tanulóéveiben* éppúgy feloldatlan próza, mint túlzott romantika.) A „pozitív” hősért vívott harc szubjektíve kiéleződik a nagy íróknál (a nevelés problémája Goethénél), de a kapitalizmus ellentmondásainak fokozódó felismerése, s ezeknek az ellentmondásoknak bátor ábrázolása a legszélsőségesebb formákban, nagyon is a szerzők akarata ellenére, kioltja az elérendő „pozitivitást”. Balzac nagysága és a regény fejlődésében elfoglalt központi helye éppen arra épül, hogy művészetében annak szélsőséges ellentétét alkotja meg, mint ami tudatosan szándékában állt.

4. *A naturalizmus⁶ és a regényforma felbomlása.* A burzsoázia ideológiai hanyatlásának, a minden ideológiai területen növekvő apologetikának a kora. A proletariátus önálló, forradalmi megmozdulásai (az 1848. júniusi harcok), az osztályellentétek állandó kiéleződése nem pusztán az általános apologetikus tendenciákat erősítik, hanem egyben megnehezítik a becsületes és jelentős írók harcát az általános apologetikus tendencia ellen. Minél nyilvánvalóbban nyomul a proletariátus és a burzsoázia közötti osztályharc minden társadalmi esemény középpontjába, annál inkább eltűnik ez a harc a polgári regényirodalomból. Miközben azonban az írók tudatosan vagy öntudatlanul megkerülik koruk központi kérdését, ábrázolásmódjuk is szükségszerűen a perifériakusság irányába tolódik el. Ez még ott is érződik, ahol a proletariátus és a burzsoázia osztályharca tematikusan nem áll a középpontban. A romantika ideológiai öröksége ebben a korszakban mindinkább felváltja a nagy realista hagyományokat. A polgári regény stílusán egyre jobban eluralkodik a kiüresített szubjektivitás és a felfűjt objektivitás hamis dilemmája. Még a realista írók is mind kevésbé képesek a társadalmat mint fejlődési folyamatot és nem mint készen talált, megmerevedett világot ábrázolni. E fejlődés szükségszerű következménye, hogy a naturalizmus⁷ (és az azt

⁶ Áthúzva: új realizmus. [Kiadó]

⁷ Áthúzva: új realizmus. [Kiadó]

követő irányzatok) egyre inkább eltávolodnak a szélsőségesen individualizált típusábrázolás régi alkotói módszerétől, és az átlagember ábrázolásával helyettesítik. Mivel az átlagembereket készen talált átlagos helyzetekben ábrázolják, a cselekmény mindinkább elveszíti epikus jellegét, az elbeszélés helyébe a leírás és az elemzés lép. (Zola kritikája Balzacról és Stendhalról ezt a tendenciát már egészen tudatosan kimondja.) Minthogy az ellentétes tendenciák a szubjektivizmus és az objektivizmus alapvető dilemmáján semmit sem változtatnak, mivel azok még erőteljesebben haladnak a készen talált világtól és merev kontrasztjaitól az individuális szubjektivitás felé, ezek az ellentmondásokat legfeljebb csak magasabb szinten tudják reprodukálni (Jacobsen: *Niels Lyhne*). Sajnos itt nincs mód arra, hogy részletesen bemutassuk a tendenciák kibontakozását, harcukat, váltakozásukat a modern regényben, a regényforma végleges felbomlását az imperializmus korszakában (Proust, Joyce).

(A polgári regény végső fejlődésének ábrázolása azonban aligha lenne teljes, ha elhanyagolnánk a dekadencia ellen ható erőteljes tendenciákat. Ez a hanyatlási folyamat is ellentmondásosan és egyenlőtlenül megy végbe, a polgári irodalom legjobb képviselőinek erőteljes ellenállása közepette. A legjobb írók humanista kiállása az irodalomnak a kapitalista fejlődés során bekövetkező torzulása ellen már az imperialista korszak beköszöntése előtt megkezdődik [Anatole France]. A kultúra fokozódó barbarizálódása az imperializmusban [világháború, háború utáni időszak, fasizmus] bár egyfelől nem egy tehetséges író csődjéhez vezet, másfelől azonban a legjobbaknál egyre erősödő ellenállást vált ki [Romain Rolland, Thomas és Heinrich Mann és mások]. Ez a fejlődés, amely az antifasiszta népfront irodalmához vezetett, a regény számára meghozza az igazi realizmus megújulását, nagyon energikus és gyakran sikeres kísérleteket eredményez a dekadencia [naturalizmus és nyíltan antirealista tendenciák] befolyásának leküzdésére az írói alkotásban. A humanizmus és a barbárság, a realizmus és a valóságtól való elfordulás, megfutamodás, apologetika stb. közötti heves harc a maga lényegi vonásaiban megragadott jelenkori polgári regény megkülönböztető jegye.)⁸

5. *A szocialista realizmus perspektívái.* (A proletariátus társadalmi létét kell kiindulópontnak venni.) A proletariátus társadalmi létéből következően a kapitalista társadalom ellentmondásaihoz, amelyek a kapitalizmus összeomlása előtt az ő létét is meghatározzák, másképpen viszonyul, mint a burzsoázia. Annak tudatából, hogy a proletariátus jelenti a polgári társadalom forradalmi felbomlasztását, a proletariátus osztályharcának formáiból, a munkások osztályszervezetekbe (szakszervezet, párt) tömörülésének szükségszerűségéből, magából az osztályharc problémáiból szükségszerűen nő ki az osztálytudatos munkás mint „pozitív” hős megalkotásának lehetősége. Mivel a pozitív alakokban bírálható elemek nem magában a proletariátus létében meglévő ellentmondások, hanem csupán az ellenséges osztályoktól örökbe kapott ideológia leküzdendő elemei, ebben az esetben a legélesebb önkritika sem szüntetheti meg a hős pozitívítását. Ugyanakkor a proletariátus érdekazonossága, a közösség és a szolidaritás az osztályharcban az ábrázolás olyan epikus tágasságát és nagyságát teremti meg, amely a polgári élet ábrázolásában elérhetetlen (Gorkij *Anyája*).

Miután a proletariátus megragadja a hatalmat és hozzákezd a szocializmus építéséhez, ezek a tendenciák új minőségre tesznek szert. A munkásosztály a szocializmus építése, az osztályellenség megsemmisítése során egyúttal megszünteti az ember degradációjának objektív okait (s nemcsak az új ember születésének szociális lehetőségét teremti meg, hanem magát az új embert is). A haladás nem áll többé ellentmondásban az összes emberi

⁸ Ez a szövegrész nyomtatásban először a *Georges Lukács: Écrits de Moscou* (Édition sociales, Párizs 1974. 75–76. old.) című kiadványban jelent meg a német nyelvű gépirat kézzel írt kiegészítése alapján. A francia fordításban az előző bekezdés végéről elmaradt Proust és Joyce zárójelbe tett neve, amely pedig mind az eredeti szövegben, mind az autorizált orosz fordításban megtalálható. [Kiadó]

képességek szabad kibontakozásával, hanem ellenkezőleg, a tömegek addig elnyomott, bilincsbbe vert lehetőségeinek fokozatos felszabadítását előfeltételezi. Mindezek a mozzanatok abba az irányba hatnak, hogy a polgári örökségként átvett regényforma mélyreható módosulásokon megy át, alapvetően átépül és tendenciájában⁹ közeledik az eposzhoz. Az eposzi elemek megújítása a regényben nem a régi eposz (esetleg a mitológia stb.) formai vagy tartalmi elemeinek artistikus felújítása, hanem szükségszerűen nő ki a társadalmi lét fejlődéséből, az osztály nélküli társadalom létrejöttéből. (Ez lehetővé teszi a múltba visszatekintő nagy epikus összefoglalásokat, mivel a cél megismerése új megvilágításba helyezi a hozzá vezető utat. [Gondoljunk Solohov *Csendes Donjára*.])

De éppen ezért világosan kell látni, hogy csak az eposzhoz vezető *tendenciáról* van szó; tendenciáról és nem befejezett valóságról (Sein). Mivel a munkásosztály elsőként vállalkozik annak a nagy feladatnak a teljes megoldására, hogy „felszámolja a kapitalizmus maradványait a gazdaságban és az emberek tudatában” (Sztálin). Pontosan ebben a harcban bontakoznak ki az új eposzi elemek. Ez ébreszti fel a milliós tömegek eddig szunnyadó, megnyomorított vagy rossz irányba terelt energiáit, emel ki soraiból tehetséges embereket, olyan tevékenységre sarkallva őket, amely felszínre hozza bennük mindazokat a számukra is ismeretlen képességeket, melyek az előretörő tömegek vezetőivé avatják őket. Egyénileg jelentős tulajdonságaik ugyanis éppen abban rejlenek, hogy az általános-társadalmi világosan és határozottan képesek megvalósítani. Bennük tehát fokozott mértékben megtalálhatók az eposzi hősök jellemvonásai. De az eposzhoz vezető állandóan fokozódó tendencia ellenére sem szakad meg a regény klasszikus fejlődésének fonala. Az új létrejött és a régi objektív és szubjektív lerombolása ugyanis eltéphetetlen dialektikus kapcsolatban áll. Éppen e régi lerombolásáért, a szocialista építésért folytatott harcban haladják meg az emberek önmagukban is a kapitalizmus még meglévő ideológiai maradványait. És a jelentős szocialista realista regényírók helyesen állítják előtérbe a munkásosztály harcát a kapitalizmus anyagi és ideológiai maradványai ellen. Már csak ennél a tematikánál fogva is a szocialista realista regény minden tartalmi és formai különbsége, minden epikai tendenciája ellenére megőrzi a legbensőségesebb kapcsolatát a nagy polgári realista regény hagyományaival. Ennek az örökségnek a kritikai elsajátítása és feldolgozása ezért kiemelkedő szerepet játszik a regényben megvalósuló szocialista realizmus jelen fejlődési szakaszában felvetődő aktuális formaproblémák kidolgozásában.

(Első megjelenés orosz nyelven: *Problemi tyeoriji romana*. Doklad G. Lukacsza v szekciji Lityeraturi Insztyituta Filozofiji Kommunizsziyicseszkoj Akagyemiji, Avtoreferat, in *Lityeratirnij Krityik*, 1935. 2. szám 214–220. Közésünk alapja: Lukács György: *Esztétikai írások 1930–1945*. Szerk. Sziklai László. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1982. 653–661. Sziklai László fordítása)

⁹ Áthúzza: nagyon erősen. [Kiadó]